

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Floremundi Raemundi V. Cl. Olim Consiliarii Regis
Galliarvm Ex Calviniano Catholici Synopsis Omnium hujus
temporis Controversiarum tam inter Lutheranos,
Calvinistas quam alios plurimos. Sive Historia ...**

Raemond, Florimond de

Coloniae Agrippinae, 1655

caput septimum. De mutatione religionis & reipublicae in Transylvania ac
miserabili ejus statu.

urn:nbn:de:hbz:466:1-10880

caelestē, qui mensae impositus iacebat, defigit, in-
 quiens: *Situ Deus Christianorum es, sub his panis spe-*
ctibus velatus, age Destatē tuam miraculo aliquo o-
stende. Vix ictum ille infixerat, quum ecce sanguis
 copiose in altum ebullit, miseris illis metu & stu-
 pore obrigescētibz. Eodem fere momento do-
 mus illa ubi erat, fulmine tangitur, & vna cum ple-
 risque omnibus (frequentes enim conuenerant)
 caelesti igne absumitur. Tres tantum semiustulati
 euaserunt, diuino consilio, vt & lux malitiæ, & di-
 uini quod viderant miraculi essent testes: quibus
 captis, remq; omnem fassis, cutis viuis detracta, &
 corpus stipiti, supplicio illis in locis consueto, fuit
 infixum. Tanto vero illustrius id fuit miraculum,
 quod & mensa, & duæ hostiæ, quarum vna cultri
 ictum præferēbat, post incendium integra reperta
 sunt, & infinita inspectante hominum multitudine
 collecta & asservata. Ecce tibi mirabilia Dei ope-
 ra, quæ cæci illi & in peccatis obstinati Sacramen-
 tarij videre & agnoscere nequeunt, quibus similia
 non pantea Francia nostra vidit. Narravit multis
 nobilis quidam Hugo nota (cui hac in re fidem
 deberi nemo, credo, negabit) quum pater ipse cū
 militibus quibusdam in templum irrupisset, unum
 ex illis ad sacerdotē sacrum facientem accurrisse,
 & hostiæ ictum gladio infixisse, è qua statim san-
 guis emanarit, spectantibus mirū in modum atro-
 nitis, & postea non sine stupore alijs idem narra-
 tibus.

In toto vero Hungariæ regno, cuius magna
 pars Turcarum subest imperio, ita tamen ut Chri-
 stianis Catholicam proficēdi religionem liber-
 tas permittā sit, Societas Jesu unum saltem habet
 Collegium, à Cardinali Dracouitio Episcopo Ja-
 variensi olim fundatum, quod, licet frementibus
 & omni ex parte insultantibus hæreticis, Catho-
 licæ religioni magno ijs in locis & præsidio & or-
 namento iam ab annis aliquot fuit. Illud vero
 quod eadem Societas Viennæ in Austria habet,
 longe uberrimos affert fructus, ut ad quod plera-
 que Hungariæ Nobilitas filios pietate & litteris
 imbuendos mittit, unde fit ut complures quotidie
 deserta hæresi, ad Catholicam redeant Ecclē-
 siam.

IX. Ad Dalmatiam, Croatiam & Bosniæ reg-
 num quod attinet, quæ à Ladislai usque tempori-
 bus Hungariæ coronæ fuerunt annexa, totus fe-
 re ille terrarum tractus, contra Lutheranorum,
 Picardorum & Arrianorum tam clandestinos quā
 apertos conatus, Georgij Dracouitij, qui Im-

peratori Ferdinando à Confessionibus primo fuit
 deinde Cardinalis factus, his regionibus tam-
 quam Imperatoris Legatus præfuit, potissimum
 opera cum æterna ipsius laude in Catholicæ sic-
 clestiæ unitate permanfit. Et rebus humanis de-
 functo, Thomas Erdodius Eques illustrissimus
 & Catholicæ religionis singulari zelo flagrans,
 successit: is qui Bosniæ præfectum Anno M.D.
 X C III. memorabili prælio fudit. Post hunc Jo-
 annes Dracouitius reipublicam in his regionibus
 Legati nomine administravit, Catholicamque re-
 ligionem non minori zelo quam prædecessores &
 defendit & promovit. Ex Nobilitate quidem pau-
 ci hæreticorum partibus adiuncti sunt, ij fere tan-
 tum qui in Seritiorum, Nadastiorum, Battiano-
 rum & aliorum Hungariæ procerum partim Lu-
 theranorum partim Calvinistarum sunt familia,
 vel aulas eorum frequentarunt. Promiscua vero
 plebs Dalmatiæ, etiam translato in Hungariam
 domicilio, avitam religionem vel in media hære-
 ticorum colluvie, constanter tenetur. Et licet
 Bosniæ regnū Turcico hodie subest imperio, Ca-
 tholica nihilominus religio, singulari Dei benefi-
 cio integra adhuc ibi conservata est. Transylva-
 niam nunc lustremus, non tam confusijs quam ca-
 lamitibus & miserijs Hungariæ proxime coniun-
 ctam.

DE MUTATIONE RELIGIONIS
 & reipublicæ in Transylvania, ac miserabili
 ejus statu.

CAPUT VII.

ARGUMENTUM.

- I. *Ferdinandus Austriacus & Joannes Sepsius de Transylvania inter se contendunt.*
- II. *De Georgio Monacho post Cardinali eiusq; vita & morte, succineta Narratio.*
- III. *Eius mors, Lutheranis in Transylvaniam aditum aperit per Petrouitium Medicum, à Blandrato se-ductum.*
- IV. *Germani in Transylvania Lutheranam doctrinam spargunt. Petrouitius Turcarū potestati plantat.*
- V. *Solimannus Lutheranam hæresin è Transylvania eliminari iubet eo quod Nova esset, & Blandratius à nepote suo occiditur.*
- VI. *Mortuo Ferdinando I. Maximilianus Imperator infelicia auxilia petit pro Hung. & Transylvania recuperanda.*

VII. Qui-

- VII. *Quinam Principes Maximilianus infelicia auxilia subministrarunt.*
 VIII. *De Petrovicij Arriani, qui Transylvania Principis moderater fuit, crudelitate.*
 IX. *Caluinismo inualefcente in Transylvania Littera Ioannis Sepusij principis ad Lutheranos in Germania.*
 X. *Mors Ioannis Sepusij nouas turbas excitat: Stephanus Batorius à Lutheranis eligitur contra Maximilianum II. Imp.*
 XI. *Steph. Batorius Iesuitas in Transylvania colloca, & fit Rex Polonia, succedit ei frater, qui per Iesuitas Transylvania statum emendas.*
 XII. *Iesuita à consurata haresis proscripti. postea ipse Sigismundus fugatus ab eisdem.*
 XIII. *Restitutus Sigismundus Turcas proelio vicis conuersus punitus, & Iesuitas reducit.*
 XIV. *Maleficiatus à Calabro Sigismundus fit infelix.*
 XV. *Infelix Transylvania status.*

I. TRANSILVANIA ampla admodum provincia Dacia olim dicta, Christianam religionem sub Stephano Hungaria rege, ante sexcentos circiter annos amplexa, post Mortem Ludouici regis Ferdinando Austriaco & Ioanne Sepusio, qui alas de Zepulia Comes Sepusienfis dictus est, de regno inter se contendentibus, in factiones & sectas miserabiliter admodum distracta fuit. Bello hoc varia fortuna vtrinque aliquamdiu gesto. Anno 1540 tandem in has condiciones conuenit, utque Ioannes armis acquisuerat loca retineret, quo ad viueret, ipso vero mortuo, ad Ferdinandum e redirent. Ioannes defunctus filium infantem reliquit, vade tantum dies natum, Stephanum nomine, quem Turca deinde Ioannem appellarunt: vnde nouæ regionibus istis, Christianis non cum Turcis tantum, sed inter se quoque commissis, multoque asperius exercitæ conrotationes tetraduerunt. Inter alios infantia parte tutor datus fuit *Georgius* quidam *Martinus*, monachus, homo non minus magni animi quam celebris in Hungaricarum rerum historia memoria: qui quoad vixit, & pupillitute iam administrait, hæreticorum elusis conatibus, Catholicam religionem, quantum potuit, saluam præstitit; quam *Petrus Petrovicius*, moderandæ pupilli pueritæ post ipsum admodus, plane pessumdaram atque extinctam voluit, è Catholico primum Lutheranus, ac deinde ex Lu-

therano Arrianus factus. Sed quia in Monachi illi historia (quam Martinus Fumeus Gallica lingua descriptam exhibuit) multa notata digna sunt; vitam eius & res gestas paucis describere operæ precium, videtur, ex quibus imprimis in credibilis tam animi magnitudo quam prudentia, quæ in hoc homine supra conditionem & fortunam fuerunt, elucebunt: tanto magis, quod functa ipsius mors tam rempublicam quam religionem in Transylvania eodem exitu inuoluit.

II. Fuit igitur Georgius natione Dalmata, nobili familia, sed in te tenui educatus, vilissima puer apud Ioannis VVaiuodæ matrem ministeria exercuit, calefaciendis hypocauftis & apportandis lignis destinatus. Huius vitæ periculis instigante bono Angelo, relicta Ioannis aula, vitam monasticam in Benedicti canobio extra Budam professus est, cellarumque & erogandis eleemosynis præfectus. Hic primum litteras didicit, & quamuis iam aduictor, etiam Latine aliquid effansio sacerdotum seu presbyterorum ordinem tandem cooperatus: Ferdinando in regem assumpto, exultantem apud Sigismundum Poloniae regem, VVaiuodam sequutus, retento nihilominus habitu, multis & grauissimis in negotijs fidelem ei operam nauauit, variaque ac periculosas legationes, vestitu dissimulante personam & securitatem præstante intrepide obiuit, quibus officijs adeo sibi Ioannis Sepusienfis & multi Ferdinandi Regis animum deuinxit, ut ab eo mox in regnum à Solimanno, cui tributarium se fecerat, restituro, in secretis consilium affectus, & quaestura regni, quæ dignitas primaria est, ornatus sit, Varadinensi prius Episcopatu donatus, ac postremo tutor cum *Isabella regina*, filio Stephano testamento relictus.

Non multo post Ferdinandus iuxta pacta, loca quæ Ioannes hæctenus præsidio tenuerat, tradi sibi petit, promissam compensationem vicissim reddere paratus Regina pacis admodum cupida, non abnuente, Georgius qui naturæ quodam instinctu ad magna aspirabat, Ferdinandi petitionem eludit, & Budam interea non maiori tantum præsidio, sed suæ etiam præsentis firmitate: quæque Ferdinandi potentiam imparem se facile animaduerteret, Solimanni opem pro pupillo implorat. Postea à Ferdinando cum XL. hominum millibus obsessa, & XL. machinis verberata vrbe, Georgius obsidionem tantisper sustinuit, quoad Mahumetes Bassa, fuso Ferdinandi exercitu, eam soluit. His

ira gestis, Solimannus Adrianopoli profectus in Hungariam venit, Budam amicis specie ingressus, urbem occupat, & matrem Regiam una cum filio pupillo & Georgio in Transilvaniam mittit, à Mustapha Bassa iam occupatam ut contra Ferdinandum eam defendere, & Isabella reginae in manus consignaret, Georgio pristina officia: questura in primis, confirmata sunt; cuius tanta erat auctoritas ut penes matrem & pupillum titulus tantum & regij nominis umbra, penes ipsum vero omnis esset potestas, ac totius regionis vires, quibus non existerent tantum, sed ipsi etiam Reginae formidabilis videbatur. Hisce rebus mota regina, à Solimanno contra Georgium quasi cum Ferdinando in necem filii & ipsius auctoritatem consilia agitante, auxilia petiit: Georgius vero cum Ferdinando clam agere cepit, admodum intricato, quod à Cæsare fratre contra Protestantibus tum bellum gerente, vix ullum auxilium sperare posset. Sane si accurate rem excusserimus, reperiemus bellum illud ob Lutheri deliria hinc extirpanda, illinc defendenda constatum, tam Hungariae quam Transilvaniae, validissimis contra Turcam hactenus Christianae reipub. propugnaculis, extremam perniciem attulisse: quas nec Solimannus, nec Selimus, nec Amurathes insadere unquam ausi fuissent, nisi Germanorum discordijs facilem sibi aditum apertum fore praeviderent. Ceterum, monitus ab Isabella Solimannus, Legatum ad Bassam Budensem misit cum mandatis, ut Georgium vel vivum vel mortuum in suam redigeret potestatem. Id quum homo astutissimus, ad quem etiam intima Solimanni consilia per exploratores quotidie deferrebantur, rescisset, Saxabellum in locum natura, arte, & apparatu omni munitissimum se recepit, ut inde cum Solimanno de oppidis & conditione quam in potestate habebat, armis disceptaret, occupationem eius longe quam ille putabat, difficiliorem redditurus. Interim nequaquam ferrians collecto iusto exercitu, multa alia oppida capit, & Rascianos reginae partibus fauentes, praedio commisso fundit. Post haec à Solimanno veniunt Legati, cum mandatis. Bassam ad Budaensem & Moldaviae ac Valachiae praefectos, ut eos omnes qui à Monachi partibus stabant, ferro & igne persequerentur. Quum vero Turca ob innatum genibus illis contra ipsos odium, non multum proficerent, Regina tandem à Solimanno deserta, & à Georgio Albuliz obsessa, certis cum eo conditionibus transiit. Interca tripartitus exercitus à

Bassa Budensi, Moldaviae & Valachiae regulis in Transilvaniam ducitur: Georgius vero statim cum quinquaginta armatorum millibus Bassa se obijcit, dum interim ipse Legatus Valachorum copias sternit & profligat. Eandem fortunam veritus Bassa, quantum antea sex dierum itinere spaciij confecerat, tantum vno die relegit, Budam non multo post, ut in Valachiam, reuersus. Sic breui tempore Georgius Transilvania hostibus liberata imperium sibi non mediocriter stabilivit, accedente etiam Solimanni consensu qui tali homine amico quam inimico uti malebat. Sub hac Georgius Varadinum concessit, ubi quum esset, de turbis à Transilvaniae proceribus, monachalis imperij tam diu pertractis, à Regina contra ipsum, ut Stephano filio potius quam monacho regnum pararent, excitaris cognouit. Ipse vero ad pristinas artes conuersus, cum Ferdinando iterum pacifiscitur, qui à fratre, devictis Protestantibus tum victoris opibus adiutus, Ioannem Baptistam Cattaldum cum mediocri exercitu in Transilvaniam misit, addito mandato, ut omnia ex Georgij sententia ageret, & ad omnia ei praesto esset. Ex altera parte Isabella Solimanni opibus freta comitis Agnathiae indicit, quibus plerique procerum interfuissent. Eo cognito, homo imperterritus, assumpto velut ad custodiam corporis magno comitatu, statim corru consensu, eodire statuit, ut praesentia sua reginae consilia disturbarer. Dum in itinere esset, curru quo vehebatur, siue casu siue autigae impetitia, dum per confragosam viam incedit, euersus est. Id quod pro sinistro omine quum omnes qui circa ipsum erant acciperent, infamamque ex eo profectioem fore augurarentur, & ut domum rediret rogarent, ille ut erat ad magnam natum, ideoque summus periculorum contemptor, ad eos residentem vultu versus, *Atqui frustra, inquit ex fortuito euersi in terra curru casu mihi timore, quem nunquam euerendi in caelo curru astru benignum protegit.* Igitur non intermisso itinere Agnathiam venit, & sola sua praesentia reginae consilia dissipavit, coniunctisque cum Ferdinando armis & consilijs, reginam pupilli matrem ad duras conditiones adiecit. Dum hoc modo non Remp. modo sed & bellum administrat hic Monachus, adeoque inter primos ordines contra Turcas aut alios hostes suos strenue pugnat, à Iulio III. Pontifice in Cardinalium cooptatur collegium, & Strigoniensem Archiepiscopatum simul adipiscitur, cuius prouentus annui ad centena & quinquagena du-

na ducatorum millia esse perhibentur. Quum vero Ferdinandus Monachi huius (sic enim etiam iam Cardinalis vulgo appellabatur) conatus & consilia suspecta haberet quasi cum Turcis colludentis; quum aperta vi vix posset aut auderet, quocumque modo e medio eum collere decrevit. Id negotii Castaldo datum; qui executionem viris quibusdam militaribus demandavit. Erat Georgius Binti in castello quodam ab se ædificato, loci amœnitate paucis cedente. Recepti in arcem absque vlla suspitione percussores, illucescere iam die ostium cubiculi pulsant; e quibus Ferrarius Castaldo ab epistolis, litteras quasi manu Georgij subscribendas præferens, continuo introducit. Eo intro misso, Cubicularium fores occludere volentem alius genu interferro prohibuit. Jam surrexerat Georgius, & Breviatio suo legendum intentus, ad mensam sedebat: quum Ferrarius ad eum familiariter accedit; tum porrectis litteris, dum Georgius calamum sumit ut nomen apponeret, Ferrarius pugione ei iugulum perit; ille vero exurgens, & Mariæ Virginis nomen in clamans, pugno eum percussit, viribus robustior in terram deiecit. Tum statim ad strepitum accurrens Sfortia Palauicinus, stricto ense, gravi vulnere medium quasi caput ei diuidit; hæc verba exclamanti: *Jesus, Maria! quid hoc est, fratres? Cædes hæc & famæ Ferdinandi parum honestam notam inussit (ob quam & à Sacra Sede excommunicatus fuit) & rebus magnum attulit detrimentum: quod præter reliqua mala, hæresis, cui Georgius hætenus omnem aditum obstruxerat, in ea regione libere statim vagari & triumphare cœpit. Perhibent harum rerum scriptores, hoc exitum cœnobij quendam præfulem Georgio præfagisse. Quæ enim Georgius proximam Ecclesiam ad arcis quæ ædificabat, usum everit, & cœnacula aliaque profanis usibus destinata conclavia superstrui iussisset, eius loci Abbas eum accessisse & his verbis monuisse dicitur: *Vide Domine, quid agas: & respice eum qui in te respicit. Anne dignum est, ut tu qui non Catholicus tantum, sed Cardinalis es, & Monachus, Dei domum occupes, & ex ea tuam facias? Id quidem Deus, mihi crede, haud in ultum sinet: immo poenam iam iam imminuentem video.* Vaticinium hoc minime vatum fuisse, exitus docuit, Georgio illo ipso in loco miserabiliter tum confosso, quum in supremo iam dignitatis culmine stare sibi videretur, & utrumque tam Solimannum quam Ferdinandum & spe & metu duceret, & in sua, quasi potestate haberet.*

Thefauri quos infinitos fere congeserat, percussoribus partim præda cesserunt: quos tamen ad unum omnes miserabilem quoque vitam finem habuisse, scriptores plerique testantur. Hunc exitum habuit homo omnium superbissimus (sic Hungarica loquitur historia) & in occulto omnium qui umquam vixerunt, maximus tyrannus.

III. Hoc modo regio hæc natura & situ munitissima, ut ad quam in viro qui eam tenet, vix ullus pateat aditus, belli officina, ut Xenophon de Epheso dixit, & Marrius veluti campus Christianorum & Turcarum facta est. Quamdiu Georgius Monachus vixit, una in ea, nempe Catholica viguit religio: at eo mortuo, non in diversas tantum sectas distracta, sed etiam in maximas calamitates est devoluta. Solimannus enim, annum quod ei promissum fuerat, vicentium millium scutorum tributum accipere potro recusans, Mahumetem Bassam cum exercitu ad eam occupandam misit: Ferdinandus vero defendere eam modis omnibus satagebat, sed præmissa auxilia præstare non poterat, fratris Cæsaris viribus destitutus, contra quem nihil tale metuentem Mauritius Princeps Lutheranus, excitata rebellionem, eo ipso tempore arma sumplerat Anno 1547. Interim Isabella quoque Regina Solimannum de filio suo, cuius Georgius tutor fuerat, in regnum restituendo urgere non desisteat, Petri Petrouitij opera potissimum ad eam rem usa, qui occulte quidem initio Lutheranus fuerat, sed Arrianismum postea aperte est amplexus; & quia frequens circa Principem erat, facile hæreseos venenum incauto adolescentis animo instillavit. Utrumque vero Georgius Blandratum perdidit, natione Pedemontanus; qui Ticini ex Inquisitorum manibus elapsus in Helvetiam primum & Germaniam, deinde in Transylvaniam profugit, ad medicam operam à Petrouitio & à Principe assumptus: sed ultra crepidam interim frequenter de rebus Theologicis diserebat, & quidem de gravissimis in tota Christiana religione articulis, in primis de Trinitatis mysterio, quod ille intellectus sui & Physicarum regularum decerpenda metiens, quum extricare se non posset, tam altum mysterium & ipse contemptim habuit, & contemptim de eo loquens, apud alios in contemptum adduxit. Rex interim sive Princeps Catholicum se simulabat, nec vivente matre vel Lutheranum vel Arrianum se profiteri audebat, quamvis aula ipsius tam Lutheranis & Calvinistis quam Arrianis pa-

veret; sed matre defuncta, animi scissa nudavit, ut paulo post dicemus.

IV. Ex altera parte Ferdinandus, cogente necessitate, diversarum sectarum homines e Germania stipendijs conductos, suis auxilio misit; inter ceteros Albæ Juliz custodia *Bartholomæo Cornuato* commendata, cuius auspiciis Lutheranzæ conciones statim in publico haberi cœperunt, quod vivente Georgio Monacho tentare nemo ausus fuerat. Sed & Mauritius Saxonizæ Dux cū duodecim peditum & tribus equitum millibus ad ferendam Ferdinando ex pacto opem in Hungariã profectus, multos Prædicantes Lutheranos secum adduxerat, qui novum Evangelium nimisquam impigre disseminarunt. Quamvis autem Mauritius nulla re memorabili perfecta immo ne viso quidem hoste, in Germaniam redierit, (*) non multo post in prælio contra Albertum Brandeburgicum interfectus, vberem tamē Pestiferæ doctrinæ iis regionibus segetem reliquit, e qua succrescere, multo peiores ipsa radice, immo omnium deterrimæ sectæ pullulaverunt, quæ etiam hæcenus extirpati nunquam potuerunt. *Petrovitius* penes quem summa rerum erat, ubi Paulum Bornemissam quoque, qui solus Episcopus in Transylvania hæcenus fuerat, patriæ tradidit, quam Turcis & hæreticis prædæ relictum intrinsecabat, ad Ferdinandum quoque ab ipse accepit: eiectionis passim Catholicis sacerdotibus, Monachis & Canonicis, eorum facultates fisco addidit, sicut tamen ut bonam partem ipse sibi servaret. Deinde missa ad Turcam legatione auxilia ad Transylvaniam e Ferdinandi manibus totam extorquendam, sollicitavit. A Sultano Moldaviæ præfectus & *Castumbejus* Reginzæ *Isabellæ* & *Joannis* filij rebus consulere, & ubicumque ferret necessitas præsto esse iussi sunt. *Andreas* quidem *Batorius* Catholicus Princeps, ut & *Christophorus eius frater*, quem Ferdinandus pro se Transylvaniæ *Waivodam* seu præfectum constituerat, patriæ res in ruinam & exitium properantes, pro viribus suffraginabat; sed morbo & mœre confectus, impedire non potuit quo minus *Isabella* & *Joannes* Albam Juliam Turcarum ope reducti, totius fere regionis imperio potirentur. Secundum hæc *Petrovitius* non cum Moldaviæ & *Vlachizæ* tantum *Vaivodis*, sed & cum *Bassa Budensis*, & *Bosniæ* & *Belgradi Sangiacis* de federe tractavit.

V. Postquam ergo nationibus istis bellicosis quidem, sed novitatis avidis, libertas illa conscientiarum vel licentia potius, a Germanis accepta saluã

movit, à magistratu perierunt, ut non ex tolerantia quadam, sed sub legum quoque favor & præsidio, protestantium religionem exercere sibi fas & ius esset. Quod quidem Edicto *Tordæ* promulgato ipsis concessum fuit, ita tamen ut reliquæ omnes sectæ prohibitz intelligerentur, ut & Sacramentariorum, & ea quæ An. M. D. XXXVI. *Vitebergæ* à theologis decreta sunt, observarentur. Quod ubi *Solimannus*, cuius armis *Isabella* & *Ioannes* in ditionem restituti fuerant accepit, non Lutheranorum modo, sed Antitrinitariorum; & alias sectas ibi gliscere, serio eos monuit, ut novitatibus istis quamprimum obviam irent. An. 1551. Sic enim *Fumens* in Hungarica sua historia scriptum reliquit *Circa id tempus Turcarum Imperator Isabellam reginam monuit, intellexisse se, quomodo præter eam quam ipsa proficetur religionem, diversa secta in regnum irrepserint. Mandare vero, si bona ipsius gratia vellet, neullo modo eas ferat, ut qui sciat rebellionis inde nasci, inde periculum, ac tandem exitum ipsius imperio imminere sibi, vero multas molestias exitum iri. Subvertitur ut omnes istarum novitatum auctores e medio tollant.* Idem historicus *Solimannum* graves lætæ mandati huius causas habuisse addit. Jam dudum namque ait, hæretici in hoc regno nilulati fuerant & publicis suis concionibus *Zizaniam* suam longe lateque disseminaverant, adeoque multos ab Ecclesia unitate diverterant, immo nisi hoc mandatū eis metum iniecisset, iam totum regnum erant inossuri: qui tamen mox ut *Turcicus Imperator* iusserat, undique proscripti fuerunt & expulsi. Hæc *Fumeus*. In commentarijs veto quos penes me habeo, annotatum reperio, *Reginã Catholicam religionis valde studiosam utpote illustrissimam illam & optimam Jagellonicam Polonorum regum stirpem progenitam, magna curam in hanc rem incubuisse, & diversarum sectarum Prædicantes e regno facessere iussisse, publice etiam proposito Edicto, ne cuiusquam alteriusquam Catholicæ religionis exercitium permitteretur. At illi vna parte egressi, altera rursus subingrediebantur, scelestissimi *Petrovitij* favore, & adolescentis Principis coniventia, cuius aures & animum *Biandræus Arrianus* iam dudum occupaverat; sic ut qui corporis sanitatem tuendam susceperat, eius animæ exitium procuravit. Quis exitus huius hominis fuerit quæris; Quis alius, quæso, nisi eo dignus, qui & Principem & Principis gubernatorem, adeoque tot animas perdidit!* Quum enim Anno M. D. LXXXVIII. Albæ Juliz in cubiculo horrendam neficiã

a Hist. Hung. lib. 6.

quid

quid exclamasset, & nepos quidam eius accurrisset, quid sibi vellet rogans: ille in impetu in eum facto, fauces ei elidere conabatur: iuuenis vero arrepto qui proximus forte adstabat fabulo plenus folliculo, tamdiu se defendit, iustusque torques repetit, donec capulari seni animam è viro & imbecilli corpore eliseret. Is nuper ex Italia venerat, ut cognati, si quid ei humanitas accidisset, hæreditarem cerneret: cum vero ille hæredem illum aliter scribere nolleret, nisi ut eandem quam ipse profiteretur religionem, hic vero conditionem recusaret, res ad eum vsque, quem iam diximus, casum infecta mansit: post quem ille collectis sarcinis, & conuafaris quæ poterat, clam discessit.

VI. Hic rerum in Transyluania status fuit ad Ferdinandi vsque mortem: quo rebus humanis exerto, Maximilianus Imperator & Hungariz ac Bohemiz rex, ius suum armis persequi, non destitit. Ut vero omnibus ingens suum tam erga Catholicam religionem quam Christiani orbis imperium contra Turcas conseruandi desiderium restatum faceret; quamprimum regno & Imperio fuit inauguratus, Germaniz Principes, etiam qui Protestantium sequuntur religionem, vigere, sollicitare & obsecrare non cessauit, ut interitum iam iam minantis Reipublicæ rationem habere, deque ea in melius restituenda, in commuac se, cum consulere vellent, in dicto eum in finem Augustam Vindelicorum Imperij conuentu. At plerique Protestantium per alia negocia sese excusabant, in primis vero per nuptias, quas tum Landgrauij filius cum Ducis Wirtembergici filia celebrabat. Post longas interpositas moras & reuersiones plerique omnes de auxilijs conferendis assenserunt: sed lente omnia procedebant. Interim vero Ioannes non Transyluaniz tantum Principem sed & Hungariz regem se ferebat, non suas quidem, sed protectoris sui immensas vires omnibus ad terrorem ostentans. Ad Hungaros scribens, à potentissimo Turcarum Imperatore & clementissimo suo benefactore per litteras & Zenitium Legatum iniunctum sibi esse aiebat. ut omnes regni status ad obedientiam sibi præstandam adhortaretur: eoque monere, nisi malam gratiam ab illo inire velint, qui ob immensam potentiam facile immorigeros castigare possit, ut dicto sibi audientes sint antequam à maximo illo exercitu, qui iam Constantinopoli egressus in viam se dederit, opprimantur. Non desuerunt qui ad saniora consilia Ioannem hortarentur, ut sci-

licet deserto Turcico federe, cum Christianis Principibus se coniungeret: sed contrarium ei Petrouitius, totus hæreticus, facile persuasit. Solimannus ergo ab ipso sollicitatus, cum centum & quinquaginta hominum millibus expeditionem suscepit, Pertao Bassa paullo ante præmisso. Si Ioannes rex ad Budam obuiam processit, regio habitu & stipatu tyranni manus deosculatus.

VII. Ex altera parte Maximilianus quoque in Italia, Hispania, Sabaudia, Germania, atque etiã in Gallia magnas copias contrahebat: in quo Bello Dux Guisus iunior multis comitatus proceribus, tyrocinium facere vitro voluit. Ecclesiastici interim precibus & supplicationibus cælestis numinis iram placare studebant: rumque institutum fuit, ut ad campanæ sonitum certis diei horis omnes vbicumque essent, sese prosterent, & flexis genibus Deum pro felici belli exitu comprecarentur; sic ut in exercitu Principes & magnates ex equis descendere flexis genibus & complicatis manibus precari, ac terram osculari visum sint. Quum vero Imperator quodam die Viennæ è fenestra prospectans, Lutheranos quosdam vidisset, campana sonante nihil se mouentes, hæc verba effectus esse dicitur: *Bone Deus! Vereor equidem ne hominum istorum societas nobis damnosa sit & infelix.* Hæc quidem complures viri nobiles audierunt, & inter ceteros Timoreon Colfaxus Brisfaci Comes, cuius nomen in Gallijs hodieque celebratur. Sed quia instituti mei non est omnia, nisi ea quæ ad religionem spectant, persequi; cetera quæ consequuta sunt, facile silentio præteribo, quomodo Mahumetes Bassa singulari artificio morte Imperatoris in tot hominum millibus celata, & exercitum & thesaurum omnem Selimo filio Solimanni integrum conseruauit, & mortui hominis auspicijs, post sextum assultum, inexpugnabilem illam arcem centum maioribus machinis munitam, expugnauit; idque in conspectu Maximiliani Imperatoris, qui quum suis opem ferre non posset, Viennam tandem retrocedere est coactus. Selimus quidem ex Mahumetis consilio Constantinopolim profectus, Pertaum Bassam Ioanni tamquam rerum omnium inspectorem adiunxit; qui hinc Turca, illinc Arriano consilia ipsius moderante, tandem abiecta omni diuini honoris cura; vniuersam Transyluaniam hæreticis prostituit, Selimo, præceptorum patris, vel nescio vel obliuio.

VIII. Petrovitiū vero Michael Balsanius Lippenis in quadam epistola scribit, Catholicorum hostem fuisse acerrimum, adeo ut ad Turcas plerique & in oppida ab ipsis occupata confugere sint coacti, nisi pessimo letho à pessimis illis Christianis extingui mallent. Inde factum, ut Ecclesiastici, metu Petrovitiā tyrannidis, desertis gregibus alio abierint, alij vero officijs & dignitatibus exuti, in solitudinibus quod reliquum ipsis fuit vita, misere exegerint. Quod si quis contradicere aut resistere auderet, eius fronti stigma inurebatur, Crux vimirum, illud pulcherrimum & gloriosissimum Jesu Christi insigne, Tau illud salutis signū, honorabile virtutis & constantia, ad Crucifixi honorem, testimonium. Idem novacula non coronam tantum, sed cutem etiam & carnem sacerdotibus abrasā testatur. Quā crudelitate militi perterriti, uxoribus ductis religionē mutare, quam in tam horribili persecutione vota seruare maluerunt.

Sed præ ceteris insigne est quod ille Claudio-poli in res sacras exercuit sacrilegium, ubi iussu ipsius altaria diruta, statuae constracta, omniaque Ecclesiastica ornamenta profanata sunt. Quia vero iuxta antiquas regni leges, sine Ecclesiasticorum & Canonico- rum consensu de ijs quæ ad rem publicam pertinent nihil decerni aut fieri potest, quatuor ex Nobilitate ab illis electi sunt, Capitulares appellati, qui cum eadem quæ veri Canonici auctoritate ac potestate publicis consilijs interessent. Pauci sane ex omni Nobilitate in Catholicæ religionis constantes permanserunt. Inter hos præcipui fuerunt Stephanus & Albertus Toraj, cum omni sua familia, Christophorus Kerezenius, Michael Telgedius, Dionysius Makaius, Martinus Literatus, & ij sere omnes qui in montanis Transylvania habitant. Visi sunt Lutherani Predicantes cum turbarum clangore & tympanorum strepitu Catholicorum templa ingredientes, profanas & blasphemiarum plenas cantuunculas decantantes, quasi Martio assultu Dei ades, sub impij illius Gubernatoris favore occupaturi. O quam bene dixit Æschines, quanto maior malis concessa sit potestas, tanto maiora inde mala nasci! Eodem tempore Claudio-polierat Franciscus David (de quolibet tertio aliquid dictum est) sub Augustana, cuius professionem simulabat, Confessionis prætextu sectæ suæ asselas & vires quærens. Hic Sacramentarium quendam predicantem, Martinum Calmenecium nomine à Petrovitiō introductum, hominem argutum & omnium stropharum bene peritum, ad disputandum provocat. Accipit conditionem Martinus; condicatur locus & tempus, ac disputatio presentibus plerisque Transilvania proceribus, per aliquot dies

continuetur; tandem partia utriusque rationes collectæ ad Philippum Melanchthonam mittuntur, interposito compromisso, ut quicquid ille pronunciarit, ratum pars utraq; haberet, ac diueras omnes opiniones repudiaret. O rem miseram & calamitosam! Eone rem deuenisse, ut contempta totius Christianitatis & vniuersalium Conciliorum auctoritate, in vnius hominis de schola & quidem meri Grammatici iudicio quis acquiescat! Verum antequam à Melanchthone responsum venisset, Franciscus David, relicta Augustana Confessione, Helueticam sequutus est, quam tamen ipsam quoque mox repudiavit, à Blandrato, quicum priuarim colloquutus fuerat, ad Arrianismum peruersus, ut & multi alij Principis Consiliarij, Gaspar Becus, Gaspar Cornisius, Christophorus Fagimafius, & Ioannes Gerendus: quorum hic postea Sabbathariorum antesignanus, & discipuli ipsius Gerendistæ sunt appellati.

IX. Non multo post Gallus quidam nomine & natione, Calvinismum in Transylvania appor-tauit, adiutus a Mathia Deneio & alijs quibusdam excucullatis apostatis, nimirum Petro Mel-tis, Petro Carolino, Georgio Geontio, Petro Be-rekzazi, Ambrosio Dacecketo, & alijs. Nouos hos Calvinistas Antirenitarij sæpe aggressi sunt, & in primis Franciscus David, quem ita in Bibliorum lectione versatum fuisse aiunt, ut pleraque dicta memoriter ad vnguem tenuerit. Dispurans aliquando cum Calvinistis, Scripturæ ab ipso ad suæ opinionis defensionem allata loca ex SS. Patrum sensu & auctoritate interpretanda esse dicentibus, Profecto suaves, inquit, homines estis, qui vultis ut apud me Patrum valeat auctoritas, quam si Papiſta vobis opponant, statim dicitis, homines illos fuisse, & errare potuisse. Ecquid pudet vos? Quod si Patrum vobis tanti est auctoritas, cur non Pontificiæ doctrinam, tam istorum quam Conciliorum, quæ contra expressum à me allegatum Dei verbum mihi obijcitis, calculo approbatam amplectimini? Ex quo apparet, neque hæreticos ipsos contra hæreticos vilam obtinere posse victoriam, nisi armis ex Catholicæ Ecclesiæ armario de promptis: quæ sunt, Verbum Dei tam scriptum quam non-scriptum, Traditiones scilicet & auctoritas Ecclesiæ, quibus omnes Ecclesiæ, hostes cum perpetua sua ignominia hæctenus fuere iugulati. Ex ijs quæ dicta sunt facile vides, lector, quænam facies ac quis status fuerit aulæ Transilvanicæ, in qua Lutherani, Arriani,

Caluinistæ confusi, quinam eorum plures animas perderent, certamen inter se suscepisse videbantur. Rex siue Princeps etiam postquam Catholicæ valedixit Ecclesiæ, occulte cum Arianis sentiret, Protestantium tamen seu Augustanæ Confessionis religionem simulabat. Inualecente vero Sacramentariorum Tigurinam & Geneuensem Confessionem instantium secta, ad Vitebergenses & Lipsienses Theologos litteras Albæ Iuliæ XX. Septemb. Anno M. D. LXI. datas scripsit, in hanc sententiam: *Se postquam animaduertit Sacramentariorum sectam, longe lateque per Christianam orbem iam sese diffundentem, in regno quoque suo glifcere, pro eo quo semper à teneris annis puriorem religionem prosequutus sit affectu, magnum dolorem percepisse, ut & fideles suos Hungaria & Transyluania subditos: qui in tanta Fidei Confessionum incertitudine & varietate, tam diuersis opinionibus agitantur, ut vix quidquam certi habeant quod sequantur. Hanc ob causam subditum rogatus, in ciuitate sua Megyes consentum indixisse, ut in primis quid de Cæna Domini credendum sit, fluctuaret. Quod si certi nihil concludi possit, rem omnem ad ipsorum sententiam relaturus. Interim vero mittere utriusque partis opiniones & rationes, ut secundum Verbum Dei iudicium de eis ferant; atque ita misere afflictis in Transyluania conscientijs solatium afferant. Quia in re & officium Deo acceptum, veris Christianis dignum, Ecclesijs utile, & sibi comprimere gratum præstaturi sint.* Theologorum ad hanc Principis Epistolam responsio Historiæ Confessionis Augustanæ inserta legitur. Interea vero dum miser hic Princeps extraneorum theologorum de religione exquirat sententiam, ut aliorum saluti consulat, suam ipse domi perdit, & ut euocato Claudiopoli, Blandrati medici commendatione, Dionysio quodam Alexio, eius persuasione Lutheranismum amplectens à Catholica defecerat Ecclesia. (Quemadmodum videmus, ut apud Principes iisere qui voluptates & sanitatem ipsorum procurant, præcipua gratia florent, & non modo accessum liberum, sed & aures Principum sibi parentes semper habeant) sic porro eiusdem Blandrati insidijs postquam Principem à Catholico Lutheranismum fecit, familiaritate ipsius fretus, ad Arianismum porro eum traducere statuit, Francisco Dauide eum in suam in aulam accersito. Hic ergo Segesuari præsentem Ioanne Principe seu Rege multa impia contra antiquam de Trinitatis mysterio fidem pro concione effudit, nemine, ob Principis istis subridentis reueren-

tiam, opponere se aut contradicere auso. Ex quo factum est, ut pestilens illud virus breui tempore in multos fuerit diffusum. Synodos ab istis conuocatas, aliaque id genus omisso, ne in hac miserabili & calamitosa prouincia diutius detineat. Quapropter eorum quæ sequuta sunt historiam paucis perstringam.

X. Inducijs inter Selimum & Maximilianum factis, Transyluani aliquantulum respirare incipiebant: quum ecce mors Ioannis tamquam decumanus fluctus superueniens, nouas tempestates & turbas excitauit. Licet enim Ioannes Arianismo non occulte fauerit, pænitentia tamen ductus, Maximilianum Imperatorem successorem sibi nominarat. At Transyluania proceres exterorum petra si imperium, suæ gentis Principem sibi optabant; Lutherani in primis & oculi Sacramentarij, qui parum tutos se arbitrabantur, si Principatus ad Maximilianum Catholicæ religionis studiosissimum & summa potentia præditum deuolueretur. Ab his ergo Princeps eligitur Stephanus Batorius; cui quamuis Catholico illi tanto magis fidebant, quod non dubitarent contentione illa de Principatu ipsius erga Maximilianum, quem ipsi pariter oderant & metuebant, odium valde exasperatum iri. His ita inter se commissis, utrimque bellum paratur. Quia vero Sultanum Batorius non minus quam Ioanni antea fauere certum erat, Maximilianus ad omnes Christianos Reges ac Principes Legatis missis, opem eorum implorauit, qua à protestantibus frustratus fuerat, eo quod petitione ipsorum de religione annuere noluisset. Quum ergo Imperium summis cum difficultatibus inter frequentes Turcarum assultus, Hungarorum & Transyluanorum prodiciones, ac hæreticorum minas administrasset, celesti illa immarcesibili coronâ Deo per mortem donatus, terrestrem hanc & Imperialem Rudolpho filio reliquit, cui iam ante mortem patris Hungarica corona ab Episcopis Agriensi & Zagabrienfi Pofonij imposita fuerat, & ius traditum in annexum ei Transyluania Principatum; quum prius iureiurando se abstinzisset, Catholicam se Ecclesiam & contra Turcas & contra hæreticos, constanter & fideliter lesurum, quorum hi clandestinis suis machinationibus Christianæ Reipublicæ non minus nocent, quam illi vi aperta.

XI. Ad inuidiam vero minuendam, Batorius repudiato regis nomine; Princeps tantum Transyluania dici voluit, & quia facile videbat, sub-

ditos vi ad Catholicam religionem adducere se non posse, lenioribus remedijs vtendum sibi duxit. Claudiopoli ergo, vbi mira erat Artianorum multitudo, Societati Iesu Collegium extraxit, hanc, ceterorum Regum ac Principum exemplo, commodissimam rationem existimās pestem quæ sub priori Principe longe lateque grassata fuerat, reprimendi. Tanta vero de Principis huius virtute fuit existimatio, vt Poloni, post Henrici III. Galorum regis discessum, vel reditum in Franciam, eum præ ceteris regno dignum iudicarent, Anno 1572. Itaque in Poloniam proficiscens Stephanus Transylvaniæ Principatum in manus fratris sui Christophori, non minus Catholicæ religionis amantissimi Principis, consignauit, eique præ ceteris omnibus rebus, curam Patrum Societatis Iesu, suis auspicijs in eam prouinciam adductorum, commendauit. Quod mandatum ille diligenter exsequutus est, & prædictos Patres in possessione Collegij Claudiopolitani misit, eo ipso tempore quo Prouinciæ Ordines comitia Tordæ habebat: Anno 1579. qui quum Principem à proposito hoc diuertere frustra tentassent, ad eum in hanc sententiam scripserant: *Intellexisse se quum ex ipsius, tum ex serenissimi Polonia regis litteris causas, ob quas Iesuitarum Societatem in Transylvaniam introduxerit: quorum quum potissima sit inuentus institutio, regere se etiam atque etiam, vt Patres illi intra prædictos limites continere se iubeantur, ne ob religionis diuersitatem nouis turbis occasio datur. Quum vero Princeps Christophorus eisdem etiam Albæ Iuliæ Collegium assignare veller, vt ad tam copiosam messem boni operarij vndique suppetere, & res tantum non à bi conclamata in melius restituerentur: ijdem Ordines, (in quibus omne genus erat hæreticorū) Claudiopoli Anno M. D. LXXXI. congregati, Prædicantium impulsu rursus ei supplicarunt, ne Iesuitas amplius introduci sineret. Quod si qua ciuitas sit qua Romana religionis Ecclesiasten desideret, prius inquiri iuberet an id potentium tantus sit numerus, vt Pastore opus habere videantur, ac tum dum aliquis accersatur. Equum vero non esse, vt in paucorum hominum gratiam publica quies perturbetur. Perstabat nihilominus in proposito Princeps; sic vt institutis ad votum Collegijs, plurimi indices ad Ecclesiam, quam temere deseruerant, sunt reuersi.*

Christophoro vita functo, Sigismundus Battorius filius successit, magni animi summæque expectationis iuuenis, cui vix dum nato communis hominum opinio Principatum fuerat augurata.

Erat enim Catholicæ Ecclesiæ eiusque legum obseruantissimus, vt cuius omnis pueritia & adolescentia à Partibus Societatis Iesu tam literis quum moribus formata & exulta fuerat. P. quidem Leliesium pueritiæ suæ moderatorem, semper ille tãquam parentem obseruauit & coluit: cuius potissimum instinctu, dissolutio quod prædecessores ipsius cum Turcarum tyranno contraxerant federe, & abdicato ipsius patrocinio, fedus cum Rudolpho Imperatore iniit, quæque ad status sui defensionem pertinerent, diligenter præparauit, dicens, *malle se cum Christianis sociatum omnia perdere, quam infidelibus imperium & salutem debere.* O felicem & gloriosum Principem, si exitus tam præclaris principijs respondisset! In quæ præcipua Reges & Principes ab ambitione, inuidia & zelotypia abducuntur, sic vt ad ea sæpe descendant quæ nunquam antea præuiderant, immo ne cogitarent quidem: quemadmodum huic Principi accidit, vt in sequentibus videbimus.

XII. Quum hoc modo Catholicis res sub Sigismundi Principatu, qui Patrū Societatis Iesu Confilijs præcipue utebatur, prospere aliquamdiu cederent, & eorundem opera multi quotidie ex hæresi ad Catholicam fidem conuerterentur: ecce diabolus proceres aliquos, Lutheranis, Calvinistis vel Artianis etiam fauentes suscitauit, ad fedus inter se sub libertatis prætextu, in Catholicæ Ecclesiæ, cuius prosperitati inuidebant, perniciem inuendum: qui decreto facto, Anno 1582. *contempta Principis astate, Patres omnes à Transylvania proscripserunt. His vero iniuste secum agi, quarantibus, vt lege secum ageretur, qui secundum leges recepti essent, neque in audiri damnarentur, aut vsiquod vel in moribus vel in doctrina scandalum commississent, id demonstraretur postulatis, responsum fuit, Nullas alias ipsorum partes esse quam obedire, quos facile appareat ad hoc à Papa esse conductos, vt prouinciam sub Romanæ Ecclesiæ iugum redigant: eum vero conatū sibi præuertendum esse. Sic ergo Principe valde inuito & reluctantante Patres è prouincia eiectioni, domicilium alibi quæsiuerunt: vixque hoc datum fuit Principis precibus, vt P. Alphonsum Carillium sibi retinere liceret. Non multo post Patrum discessum coniuratio contra Principem fuit inita, cuius dux fuit Balthasar Battorius Sigismundo proxima cognatione iunctus, Andrea Cardinalis frater: qui cum socijs coniurationis, Sigismundo vel ferro vel veneno è medio sublato, Principatum inuadere constituerat. Huius tam sceleratæ coniurationis quum*

indicia

indicia quædam emanassent, Sigismundus P. Alphonso ad Casarem ablegato, quid in tanta faciendum sibi esset, Consilium exquisiuit, in qua nullius alterius fidem periclitari vellent. Alphonso in itinere a coniuratis comprehenso, litterisque ad Imperatorem prolatis, adeoque tota re patefacta, Sigismundus cum fidelioribus aliquot ministris, ne in coniuratorum manus incideret, discedit: illi vero indicto statim conuentu, coram Ordinibus proponunt: Quandoquidem Sigismundus Princeps sua sponte Principatum deseruerit, priuatam vitam posthac acturus, reliquum esse vt nouus Princeps eligatur. Ad Balhafaris potissimum Batorij intuitu factum fore: qui Ordinum suffragia in se inclinatura sperabat, vt qui ad eam dignitatem aspiraret, patrem non haberet. Interim idem P. Carillum dimittere iubet Sigismundus quam locis turis aliquam diu se continisset, vt quam viam Baltasar institutus esset, interea videret, tandem ad Imperatorem proficisci decreuit: verum P. Carillus in via ei occurrens, persuasit, ne longius discederet, eaque ratione omnium voluntates multo magis à se abalienaret, ac tandem etiam ab amicis, & qui à partibus ipsius adhuc stabant, desereretur. Tuto eum quum omnibus Catholicis, tum maxima populi parti fidere posse. Carilli Consilio obsequutus Sigismundus, Ordines prouincia certiores facit, falsum esse rumorum de se sparsum, quod Principatum renunciauerit. Quod vero in tutum locum secesserit, causas se grauis habere, ac præsertim vt insidias vita sua sine ulla causa firmè sentiat: qui tamen ne minima quidem offensionis sibi conscius sit, nec quidquam magis in uotis habeat quam Principatum à patre sibi relictum sartum intectum conseruare. His in conuentu perlectis litteris, non Ordines tantum qui conuentui intererant, sed etiam maior populi pars vna voce exclamarunt, *Volumus Sigismundum, Volumus Sigismundum.* Quare obstupefactus Baltasar, dissimulato suo conatu, & ipse assensit.

XIII. Sic ergo ad Sigismundum Legati mittuntur, qui communi nomine eum vt rediret, rogarent; ille vero vt sibi redeunti se sitas reducere liceret, omnino volebat, tandem vero precibus quorundam vt temporè obsecundaret, & meliorem expectaret occasionem. Atus, sine illis reuersus est, ab accurrete vndique multitudine in crebili plausu & gaudio exceptus Baltasar quoque cum socijs honorifice ei obuiam processit, superiora excusans, & omnem in posterum obedientiam promit-

tens. Quem admodum vero illi conatus suos quibus poterant coloribus excusabant; ita Sigismundus vindicta, quam animo volebat, studium omnibus modis celabat, atque illis in primis quibus maxime inensus erat, singularem beneuolentiam & fauorem ostentabat; in Baltasarem quoque noui Comitatus beneficio collato. Tandem vero siue nouis contra se insidijs compertis, siue priorum iniuriarum adhuc memor (absolute enim imperandi cupiditas siue zelotypia omnia etiam atroxissima cognationis vincula rumpit) captantes capere, & suis ipsorum irretire laqueis decreuit. Restato consociorum silentio & fide acta, vt per armatos aliquot homines viginti circiter proceribus, qui officij causa ad templum euntem comitatum aduenerant, manum intici iusserit; quorum deinde aliquot ad dicendam causam productos, & perfidiam conuictos, in carcere necari iussit, Baltasarem in primis, multa nequicquam cum multis lachrymis obsecrantem. Re deinde ad prouinciam Ordines, cui scilicet extremis istis remedijs sibi ut cadum, & perfidorum conatibus obuiam eundem statuisset, relata, Principatum potro tranquille administravit. Amurathes interum indignissime ferens, quod Sigismundus Rudolphi Casaris amicitiam suæ prætulisset, Sinanem Bassam cum centum armatorum millibus contra ipsum ablegauit, cum mandatis vt vivum aut mortuum in suam redigeret potestatem: cui Sigismundus imberbis fere adhuc, sed forti & magno animo iuuenis, cum quinquaginta millibus se obiecit, & magnam Turcici exercitus partem concidit. Videre ibi erat religiosos seu monachos nostros per mediam aciem, inter tormentorum fumum & fragorem, crucifixi imaginem in manibus gestantes discurrere, & Christianos ad fortiter pugnandum animare. Victoria hæc, quam postea Lippæ recuperatio valde auxit, inter paucas fuit memorabilis, & Principi huic iuueni magno exultationem & gloriam, toti vero Christianæ reipublicæ magna commoda, adeoque securitatem peperit: tantis illustrior, quod contra veteranum & multis contra nostros victorijs insolentem duce, à tam paucorum annorum Principe parata esset. Secundum hæc Sigismundus Patres Societatis Iesu, abolito quod Anno M. D. LXXXVIII. contra eos promulgatum fuerat, decreto, Anno M. D. XCV. in veteres sedes & domicilia reduxit.

duxit, Catholicis passim vehementi gaudio exultantibus, inimicis vero ipsorum, qui societatem hanc cane peius & angue oderunt, metu percussis: sicque restitutus Collegijs, etiam publicas habendi conciones populamque docendi facultas ipsi concessa est.

XIV. Post Iesuitarum discessum superioribus annis in Transylvania venerat monachus quidam, Calaber natione, sicque in Principis familiaritatem se insinuat, ut Confessarius ipsius factus sit. Hunc plerique omnium eorum malorum quae Principi postea acciderunt, auctorem, fuisse perhibent, ut qui & necromanticus fuerit, & omnibus odiosus. Quum enim Princeps Anno 1595. uxorem duxisset Mariam Christianam, Caroli Austriae Archiducis filiam, ita frigidum & maleficiatum se sensit, ut lenta tabe in singulas horas consumi videretur: & quamvis absentis amore flagrantissimo aestuaret, praesentis tamen ne aspectum quidem ferre posset. Idque malum tanto erat grauius quod nullum ei remedium afferri posset. Optimum virum P. Magium in Polonia & Austria diu versatum, quum Anno M. D. C. I. in Franciam venisset, ut cum Rege de restituenda Societate ageret. Burdigalae narrantem audisse memini, nuptiarum die feminam quaedam in templo visam fuisse, inuitos quosdam characteres humi describentem; idque tum non animaduersum, postea fascini causam fuisse creditam, Alij monacho illi Calabro maleficium hoc adscribunt, eumque cum habitu isto ad Principem ideo venisse putant, ut tanto faciliorem haberet accessum, quem scilicet optime erga religiosos affectum esse sciret. Diuina certe eum ultio non multo post sequuta est, phthiriasi miserabiliter consumptum.

Tantis malis afflictus Princeps (nam & acerbissimos sentiebat cruciatus, & animo ita nonnumquam alienabatur, ut insanite videretur. Anno 1596. Pragam ad Imperatorem profectus, totius prouinciae imperium in manus eius consignauit, pro compensatione accepto quodam in Silesia Ducatu: valetudine interea siue vi morbi, seu remediorum violentia, tam animi quam corporis in deterius vergente. Viennam deinde profectus, Anno 1599. in festo Corporis Christi vna cum Marthia & Maximiliano Archiducibus, venerabilem Eucharistiam in solenni processione comitans, ob rerum antegestiarum magnitudinem, omnium oculos in se conuertit, nequissimum illum maleficum, qui tam generosi Principis valetudi-

nem corrupisset, vna voce detestantium. Quum deinde in Silesiam venisset, & ditunculam quam pro amplissimo Principatu acceperat, iustrasset, poenitere eum conditionis cepit, quumque Maximilianum Archiducem in itinere iam esse, adeoque Cassouiam, ut prouinciam fratris Imperatoris Rudolphi nomine administraret, venisse accepisset, clam conscenso equo, relictis omnibus quae apportauerat, celerime in Transylvania contendit, ab Ordinibus, quamuis Rudolpho Imperatori fidem iam & obedientiam praestitissent, summa cum gratulatione receptus. Rudolphus Imperator etsi hac Principis inconstantia non mediocriter esset offensus, tamen non modo familiam eius liberam dimitti, verum etiam bona quae secum attulerat, restitui ei iussit. Non multo post idem Sigismundus, animaduertens se tanto imperio moderando in hac animi ambecillitate nequaquam parem esse, quum absentis uxoris lectissima feminae amore aestuaret, cuius praesentis, ut diximus, ne conspectum quidem ferre posset, Andream Batorium Cardinalem, cognatum suum, acerrimum antea inimicum, ut qui post Balfaris fratris necem caelum & terram contra Sigismundum iritare numquam cessarat, e Polonia accessit, eique prouinciae imperium, assentientibus ordinibus tradidit, ipse vero in Polonia abiit, ut ibi quod reliquum erat vitae, priuatus exigeret, redditibus quibusdam sibi reseruatis, praeter opulentam admodum supellestem & magnam pecuniae vim, quam Sinane Bassa profligato e praeda confecerat: quae tamen breui post tota incendio periit, omnibus quasi elementis in miseri Principis exitium vna conspirantibus. Eodem tempore vxor Sigismundi tantorum malorum pertaesa, in monasterium quoddam Monialium concessit. Andreas Cardinalis accepta in fidem prouincia, cum Imperatore per legatos de pace statim tractare cepit, Pontificis potissimum interuentu. Interim Michael Moldauiae VVaiuoda siue praefectus, cum magno exercitu in Transylvania profectus, multa loca, non prius deuincato bello, occupat. Cardinalis tam in sperato casu oppressus, nec vllius iniuriae aut inimicitiae contra Michaellem sibi conscius, missis ad eum legatis, cur cum exercitu in prouinciam descenderit, exquirat, atque etiam a Legato seu Nuncio Pontificio impetrat, ut tamquam pacis mediator, se interponeret, & ad arma deponenda hominem exhortaretur. Ille vero nihil cunctatus, Legatum arce quadam

quadam includit, & magnis itineribus cum exercitu progressus, missoque feciali à Turcarum Sultano mandatum sibi esse dicit, ut totam Batoriorum, à quibus superiori tempore non mediocrem cladem acceperat, funditus deleret: idem etiam sibi à Romano Imperatore Rudolpho iniunctum. Eare accepta, Cardinalis quantas potest copias contrahit; & quamvis viribus multo esset inferior, primam VValachi aciem fundit ac sternit: sed redintegrato prælio, à Gaspare Cornisio Arriano, equitatus duce, ut & Boriscio Varadini præfecto Lutheranò, Ecclesiastici hominis imperium molleste ferentibus, turpiter deserrus, noctis usus beneficio, ægre euasit. Dum vero aliquamdiu hinc inde vagatur, tandem ex equo admodum lassò ipse non minus lassus descendit, & in herba expositus à somno opprimitur. Delati ad eundem locum pastores quidam, miserum Principem sic deprehensum, non agniti suo ipsius gladio iugulant, caputque ei amputant: quod VValachi iussu postea depictum, vnà cum acinace, equo & signo Cardinalis, Viennam ad Matthiam Archiducem Matthiam missum fuit. Hoc modo Michael VValachia VValuoda Translyuaniam occupauit, ac deinde Cæsaris Rudolphi nomine aliquamdiu administravit: homo Græcæ fidei, & acerrimus Antitrinitariorum & Sacramentariorum hostis. Quum vero Imperator animaduerneret, VValachum ab solurum affectare imperium, & perniciosè sibi tractare Consilia; Georgio Basta viro rei militaris, quam sub Ioanne Austrio & Alexandro Farnesio Parmensi Principe in Belgio didicerat, peritissimo prouinciæ occupandæ, hominisque in potestatem suam redigendi negocium dedit: quod & ille feliciter confecit & VValachum prælio vitum occidit. Quia vero multi adhuc in Translyuania erant Batorianarum partium studiosi; Sigismunduseorum fauore fretus è Polonia in prouinciã rediit, & Principatum toties iam desertum, rursus occupauit; inierim vero cum Rudolpho Cæsare de pace & amicitia ineunda egis, additis minis, nisi prouinciã ipsius voluntate obtineret Turcarum opem & patrocinium se imploraturum. Sic misera hæc & infelix regio varijs modo prosperæ modo aduersæ fortunæ casibus diu agitata, ac tandem extremis quas bellum adfert calamitatibus afflicta fuit, & tantum non pessimata.

XIII. Et hic quidem Translyuania fuit status, in qua multiplex hæresis Arrianorum, Antitrini-

tariorum, Sabbathariorum, Lutheranorum, Calvinistarum, & Anabaptistarum, cruentas admodum tragædias excitauit. Quamquam enim Anno M. D. LVIII. Tordæ ut & postea A. M. D. LIX. Albæ Iuliæ, & rursus Anno M. D. LX. Claudio-poli in Ordinum comitijs decretum fuerit, ne præter Catholicam & Lutheranam, vilius in tota prouincia religionis exercitium permitteretur; paulatim tamen infinita illa confusæ sectarum multitudo irrepfit. *Ecco hic Christus est, aciebat Antitrinitarius: ecco cum apud nos, repitabat Arrianus: non vestra, sed nostra fides vera est,* clamabant Anabaptistæ, Tritheitæ, Samosatiani, Calvinistæ. Et quemadmodum homines deserrati totam, quod dicitur, iacere aleam nihil pensi habent; sic multi ex proceribus, in tanta disparium & toto cælo dissidentium sectarum turba, omnem fere religionis, adeoque etiam reipublicæ curam deseruerunt. Hinc decretum illud Anno M. D. LXIII. ipsa S. Trinitatis Dominica factum, *ut quisque quam vellet religionem sequeretur, & diuersarum sectarum concionatoribus, ac rursus hi alijs, eodem in templo docend; & suo modo sacra exercend; & Sacramenta administrandi locum darent:* quod & postea Anno M. D. LXVI. Tordæ, & Anno M. D. LXXI. Vasahele in Ordinum conuentu confirmatum fuit. Ab Anno quidem M. D. XL. Lutherana religio sola præter Catholicam, in prouincia hac locum habuit (Arriani enim in occulto lateantes, nomen suum profiteri non audebant) at postquam Calvinistis aditus patefactus est, omnis illa sectarum turba vnà irrupit, quasi tali publicato decreto: *Accurrite huc Beelzebub, Ashtaroth, & omnes maligni atque infernales Spiritus: in eadem vestram tundite, fabricate vobis arma quibus veram religionem oppugnetis, atque etiam si fieri posset, excindatis: huc huc agite, socios vestros visite, obuijs vniuersis ad excipiendum vos paratos; Iesu Christi Deitatem primum, deinde humanitatem oppugnantes, purum & nudum hominem, aequalem Mahumeti Prophetam fuisse dictantes, negantes eius omnipotentiam, & Sacramenta truncantes ac scelerate euertentes.* Opulchrum decretum! Ut scilicet quisque pro suo arbitratu viuat & credat quod velit. Sanctam hanc de Christiana libertate legem à Luthero tantopere deprædicatam, successores eius religiose admodum seruarunt. In Translyuania certe quotiescunque nouus Princeps electus fuit, ista conditio ei fuit imposta, ut quam quis vellet profiteri religionem omnibus liberam concederet facultatem: ex quo factum

Y y est,

est, ut nihil postea à plerisque crederetur: adeoque de vera religione plane actum fuisset, nisi PP. Societatis Iesu Claudiopoli & Albæ lulix semina eius conferuissent, & bonæ incolarum parti ad salutem duces atque auctores fuissent, cum certa spe etiam reliquos, per Dei gratiam, in viam reducendi, dum modo idem Deus optimus maximus amplissimam hanc prouinciam contra Turcarum machinationes & vim conferuaret; qui hæreticorum fauore adducti, firmissimum hoc Christianæ Reipublicæ vel occupare vel totum destruere multis iam annis numquam destiterunt.

QVIBVS MODIS HAERESIS IN Poloniae regnum irrepserint.

CAVTVIII.

ARGVMENTVM.

- I. Polonia ab hæresi immunis, usque ad Lutheri circiter obitum.
- II. Sigismundus I. Lutherana hæresi se fortiter opponit: cui Sigismundi II. secedit: a aditum deinde aperuit.
- III. Quinam auctores fuerint earum hæreson qua etiamnum Poloniam affligunt.
- IV. Polonia & circumiacentes regiones unam tunc religionem coluerunt.
- V. Calvinista & Lutherani confusionem istarum causarum sibi inuicem imputant.
- VI. Evangelici Catholicos Turcas appellans.

IN Poloniae regno Catholica religio sincera & incorrupta mansit ex eo usque tempore quo Miecislaus deserto paganismo, Christianam fidem amplectus est; nec ullam hætenus senserat mutationem. Quamuis enim Hussitæ, Bohemi, tam lingua quam moribus Poloni: sere similes, sectæ suæ virus in Poloniam deriuare ac diffundere modis omnibus conati sint; à generali tamen Ecclesiæ consensu eiusque vnitatem auellere eam numquam potuerunt. Ex ijs aliqui ab Abrahamo Sbanicio viro nobili in Sbanino arce alebantur, qui virus suum in populum spargerent, (a) sed Po-

Poloni Bohemorum mutuis se cladibus atterentium, ac totum regnum extremis periculis inuoluentium exemplo prudentiores facti, in veteri religione perstabant, & supremi in Ecclesia Pastoris dicto erant audientes. Tantus vero Poloniae regum erga Catholicam religionem ardor fuit & zelus hætenus, ut regna hæresibus infecta vltro oblata, repudiarent. Quum enim Vladislao Bohemix regnum ab Hussitis oblatum esset, ille accipere illud magno animo recusauit. legatis respondit religioni sibi esse hæreticis imperare. Redirent prius ad Ecclesiam, tum conditionem regnandi se accepturum. Atque hoc modo natio Polonorum tam populosa quam bellicosa ab hærese os labæ immunis fuit conferuata. Quam ob causam immortale illud Poloniae decus Cardinalis Hosius ait, pra ceteris omnibus populis hanc Polonos gratiam Deo debere, quod numquam pugnantibus inter se hæreticorum doctrinis fuerint seducti, nisi post excitatum à Luthero schisma. Antea enim unam omnium & eandem fuisse vocem & doctrinam, ac summum in tota religione consensum: ut facile ciuitas illa potuerit recognosci, cuius participatio, ut regius Psaltes inquit, in idipsum (b). Hoc vero diuinum beneficium post Deum singulari Regum ac Principum pietati acceptum ferendum est: quibus solis cum Christianissimo & Nauarræ regibus iuris concessum est, ut coronas superius elatas gestent, supremi dominij & ab omni alieno imperio liberi insignes; atque etiam sacro Christianitate vngantur. Nam Daniæ, Sueciæ, Noruegiæ, Gothiæ, Bohemiæ, Hungariæ, Neapolis, Siciliae, atque etiam Angliæ reges coronas gestant superiori parte aperas, ut qui plerique superiorem agnoscant. Quanto vero tam Catholice defendendæ quam propugnandæ religionis desiderio Poloniae reges flagrant, bella quæ contra infideles continua fere gesserunt, tum etiam magnifica templa in honorem eius, qui pro Mundi peccatis crucifixus est, erecta, & amplissimis redditibus dotata, facile demonstrant. Quum enim pleræque aliæ nationes decimas tantum bonorum Ecclesiastico ordini assignassent, hæc vna tertiam regij patrimonij partem tribuisse videtur.

II. Exorto vero Lutheranos schismate, & hæresi per totam Germaniam grassante, contagio quoque tanti mali ad Poloniam peruenit, nihil minus metuentem quam fore ut tanta turba ex tam tenuibus principijs nasceretur. Rex quidem Sigismun-

a Cromerius lib. 21. b psal. 121. 3.